

**MKPURUUDAASUSU NA MKPURUASUSU: MYIRI HA NA MKPA
HA DI N'ASUSU IGBO.**

Si N' Aka

Ngozi AnyakuKanu.

Department of Igbo, African and Asian Studies

Nnamdi Azikiwe University, Awka.

Email: kanungozi87@gmail.com

Umị edemede

Otutu ndi mmadu ji asusu eme ihe, mana o bughị otutu n'ime ha maara maka ihe ndi na-emebe asusu. Ihe ndi na-emebe asusu anyi na-asu asu na-esite na mkpuruudaasusu nakwa mkpuruasusu. Ha abuo si n'amumamu Lingwistiiks n'alaka odidi uda asusu na mmebe okwu. N'imebe okwu ka ha abuo na-adi mkpa, site na mmekorita di n'etiti ha. Mana o bughị onye o buła maara udi mmekorita di n'etiti ha nke na-emeputa asusu anyi na-ahu anya. O bughikwanu imerime mmadu maara udi mkpa mkpuruudaasusu na mkpuruasusu di n'asusu Igbo. O bu ya kpatara anyi jiri choo ime nchocha n'isiokwu a bu "Mkpuruudaasusu na Mkpuruasusu: Myiri ha na mkpa ha di n'asusu Igbo". Ebumnuche anyi ji maka ya eme nchocha a di ano. Nke mbu bu ikowa ihe bu mkpuruudaasusu. Nke abuo bu ikowa ihe bu mkpuruasusu. Nke ato bu iziputa myiri di na mkpuruudaasusu na mkpuruasusu. Nke ano ma buru nke ikpezu bu ikowa mkpa ma o bu uru mkpuruudaasusu na mkpuruasusu bara n'asusu Igbo. Usoro anyi ji eme nchocha a bu usoro nkowa. Atutu anyi ji mee nchocha a bu atutu Nkowa utoasusu (descriptive grammar theory). Anyi choputara na o bu site na mkpuruudaasusu ka e si enweta mkpuruasusu. Ya mere nchocha a ga-abu enyemaaka nye ndi nkuzi, umuakwukwo, ndi odee akwukwo Igbo na ndi ozoz nwere nmasi n'asusu.

1.0 Okwu mmalite

E nwere otutu okwu di iche iche n'asusu Igbo. O bukwu etu ahụ ha siri dīcha iche ka mmebe ha siri dīkwa. Okwu o buła e nwere n'asusu Igbo nwere etu e si enweta ya. A bia n'utoasusu igbo, e nwere mkpuruudaasusu(Fonim) na mkpuruasusu (Mofim). Mkpuruudaasusu bu udaasusu kachasi nta nke na-ebute ndiche na nghota okwu. Etu a mkpuruudasusu siri buru udaasusu kachasi n'okwu ka ka mkpuruasusu siri buru mpekele mkpuruokwu kachasi mkpa n'imebe okwu e ji asu asusu. Ha abuo bu a hughị ete ma e tela nkwu n'asusu Igbo; ya bu, ha abuo di nnukwu mkpa nyere asusu Igbo.

Mkpa ha abuo di na uru ha na-abara asusu Igbo na-esite na mmekorita na-adi n'etiti mkpuruudaasusu na mkpuruasusu ikowa udi njikoro na mmekorita a so

n’ihe anyi ji eme nchọcha a. Ihe ọzọ dịkwa mkpa bụ ime ka anyi mata mkpa ha abụọ dī n’asụsụ Igbo. I mata mkpa ndi ahụ ga-abara ndi nwe asụsụ uru. Ọ bụ ya kpatara anyi jiri chọọ ime nchọcha n’isiokwu a bụ “ Mkpuruudaasusu na mkpuruasusu: myiri ha na mkpa ọ dī n’asụsụ Igbo”. Ebumnuche ndi anyi ji maka ha eme nchọcha a dī anọ. Nke mbụ bụ ikowa ihe bụ mkpuruudaasusu. Nke abụọ bụ ikowa ihe bụ mkpuruasusu. Nke atọ bụ iziputa myiri dī na mkpuruudaasusu na mkpuruasusu. Nke anọ ma buru nke ikpezụ bụ ikowa mkpa ma ọ bụ uru mkpuruudaasusu na mkpuruasusu bara n’asụsụ Igbo. Usoro anyi jiri mee nchọcha a bụ usoro nkowa. Atutu anyi ji mee nchọcha bụ atutu mkpuruokwu.

Usoro anyi gbasoro were hazie edemede nchọcha a gunyere: okwu mmalite: Nke a bụ ebe anyi kwara etu anyi siri hazie nchọcha a. Onye ọ bula guru okwu mmalite a ga-ama ihe ndi dī n’ime akwukwo a na nke na-adighi ya. Na ntuleghari agumagu: ka ndi nchọcha deputachara ihe ndi mmadu kwara bụ Asusu, Lingwistiiks, Odidi udaasusu, mmebe okwu, mkpuruudaasusu na mkpuruasusu ma chikota ha niile onu were weputa nkowa nke ha. Ntucha ọ bụ na nchoputa nchọcha: ndi nchọcha deturu ihe niile ha choputara gbasara isiokwu a na-eme nchọcha na ya. Ọ bukwa ebe a ka a na-elekwasị ndi nchọcha anya ikowa ihe bụ isiokwu ha nke oma ma nyekwa omuma atu etu ọ ga-edo anya. Na nchikota nchoputa nchọcha ka ndi nchọcha chikotara ihe niile ha choputara etu ọ ga-edo anya ma mechie ya. Ndi nchọcha a ga-abara uru gunyere:

Nchọcha a ga-enyere ndi nkuzi asusu Igbo aka iji choputa usoro ka mma iji akuzi mkpuruokwu. Nchọcha a ga-eme ka ha mata uru mkpuruudaasusu na mkpuruasusu bara n’ebe mkpuruokwu dī, ma gbasokwa usoro a mgbe ha na-akuzi mkpuruokwu. Nchọcha a ga-enyere ha aka iji mee ihe nlere anya mgbe ha na-akuzi maka mkpuruokwu.

Nchọcha a ga-abara umu akwukwo uru ma nyekwara ha aka mgbe ha na-amu maka mkpuruokwu. Site na nchọcha a, umu akwukwo ga-amata ndiche na myiri dī na mkpuruudaasusu na mkpuruasusu ma gbaa mbo ihu na ha dowere iwu na-achi ihe ndi a dī mkpa na-emebe mkpuruokwu.

Nchọcha a ga-abara oha na eze uru ọ kachasi ndi jiri asusu Igbo kporo ihe. Ọ ga-enyere ha aka ima uda ndi bụ mkpuruudaasusu na ndi bụ mkpuruokwu. Ọ ga-abakwa uru nye onye ọ bula nwere mmasi imu asusu Igbo di ka asusu nke abuo aka. Ọ dī oke mkpa n’ihi na ọ ga-eme ka omumu asusu Igbo na-aga n’ihu ma dikwa mfe.

2.0 Ntulekọrịta Agumagu

N'ebe a, nwa nchọcha ga-eleba anya n'ihe ọtụtụ ndị odee derela gbasara isi okwu anyị.

2.1 Asụsụ

Lyons (1981) na-hụta asụsụ di ka ihe anaghị eme mmadụ ndapụta ma buru otu ihe ndi obodo ji eme mmekeorita n'ogbe ha. Bloomfield (1914) na-ekwu na, ihe niile a na-eji ekwu okwu n'obodo o bu la bu asusu nke di n'obodo ahụ ma o bu obodo ahụ nwere. Na nkowa Bloomfield (1981) nyere gbasara asusu, o gbagidere ukwu n'asusu ekwuru n'onu ma leghara nke ederede anya. Bloch na Trager (1999) hutara asusu di ka ihe anaghị ekwu na-amaghị ama. Nke a wee buru uzọ e ji akparikata uka ma buru ihe mmadu na ibe ya ji ama onwe ha. Umeodinka, Ugochukwu, Ogwudile na Ilechukwu (2019:1) na-ekwu na "Asusu malitere mgbe mmadu malitere ndu n'uwa. O bu uda sitere n'olu mmadu nwere nghota mgbe ogan okwu di iche iche meghariri ahụ n'uzo di iche iche. Asusu bu kwa uda olu mmadu nke a haziri ahazi n'udi odimara, nke na-abughị ebumputa uwa nke mmadu mebere e ji akowaputa echiche site n'okwu onu ma o bu ederede".

Lyons (1981) na-ekwu gbasara asusu di ka ihe mmadu kpachapuru anya wee suo, nke e ji akparita uka n'ogbe. Bloomfield (1914) gbadoro ukwu n'asusu wee na-abata okwu Lyons (1981) na o bu n'obodo ka a na-asu asusu. Bloch na Trager (1999) na ekwenyere Lyons (1981) na mmadu na-akpachapu anya asu asusu. Umeodinka, Ugochukwu, Ogwudile na Ilechukwu (2019) gbadoro ukwu n'asusu wee na-akwado okwu Lyons (1981) na o bu uda sitere n'olu mmadu nwere nghota mgbe ogan okwu di iche iche meghariri ahụ n'uzo di iche iche.

Site n'okwu odee ndi a, o doro anya na asusu bara uru. Uru o na-aba na-esite n'otutu ihe ndi mmadu na-akpachapu anya e ji ya eme n'obodo. E ziputara n'ihe a bu asusu nwere ebe di iche iche e hiwere n'ahu mmadu e ji emeputa asusu, nke a na-akpo ogan okwu.

2.2 Lingwistiks

Kingstan (2007) na-akowa Lingwistiiks di ka amumamu gbasara asusu. Lingwistiiks na-ekwu maka usoro e si ahazi asusu ya na iwu ndi na-achi usoro ahụ ha na-amu, nke ekwuru n'onu na nke ederede. O kwuru na Lingwistiiks abughị onye na-asu otutu asusu ka ma o bu onye na-amu ihe asusu putara na ihe o na-eme. Opara (2016) na-kowa Lingwistiiks bu i gbaso usoro sayensi were muo asusu, o na-akowa asusu na etu ha si aru oru. Lingwistiiks bu imu nsogbu asusu na-enwegasi. Lingwistiiks bu igbaso usoro sayensi n'ihio o na-ekwu maka ntucha nchoputa na nkowa ha, nke na-enyere onye na-amu asusu di ka nke abuo aka. Anagbogu, Mbah na Eme (2010) na-ahuta lingwistiiks di ka onye mara

ọtụtụ asụsụ. Mana onye Lingwistiks bụ onye nweretara amamihe na usoro a ga-eji kọwaa asụsụ. Nke a bụ iji ụzọ sayensi akọwa asụsụ. Ndimele (2003) na-ekwu na alaka na-amụ maka asụsụ bụ Lingwistiiks. O bụ ya na-amụ maka asụsụ niile e nwere n'ụwa. Ha weputara ụzọ ihe anọ a ga-elekwasị anya mgbe a na-emebe asụsụ. Ha bụ ọdịdị ụdaasụsụ, mmebe okwu, usoro okwu na nghọta okwu. Umeodinka, Ugochukwu, Ogwudile na Ilechukwu (2019:19) na-ekwu na Lingwistiiks bụ mpaghara omumumu gbakwasara ụkwụ n'isite n'ụzọ sayensi muo maka asụsụ. O jee n'asụsụ, ihe o na-achọ imata bụ ọdịdị ya, agwa ya na njirimara ya. O na-elebakwa anya n'ụdaasụsụ, mkpuruokwu na utoasụsụ ahụ, na-achokwa imata mmetuta ma o bụ njikotara di n'etiti asụsụ ahụ na ibe ya.

Kingstan (2007), Opara (2016), Anagbogu, Mbah na Eme (2010), Ndimele (2003) na Umeodinka, Ugochukwu, Ogwudile na Ilechukwu (2019) kwerikotara na lingwistics bụ igbaso ụzọ sayensi were muo asụsụ. Site na ntuleghari okwu ode ndi a, o doro anya na lingwistiks bụ alaka asụsụ gbagidere ụkwụ were na-akọwa onwe ya. Lingwistiiks nwere alaka di iche iche nke e ji ahazi asụsụ, ha gunyere: Ụdidi ụdaasụsụ, Ọdidi ụdaasụsụ, Mmebe okwu, Usoro okwu na Nghota okwu. Mana ebe nchocha gbadoro ụkwụ bụ na ọdidi ụdaasụsụ na mmebe okwu.

2.2.1 Ọdidi Ụda asụsụ (Fonoloji)

Odden (2013) na-akọwa ọdidi ụdaasụsụ di ka mpaghara Lingwistiikw nke na-amụ maka ụda n'asụsụ o bula ma ziputa etu e si emeputa ụda n'udidi ya. Ha choputara na odidi ụdaasụsụ bụ ndiiche a na-enwta n'uda. Crystal (2003) na-akọwa ọdidi ụdaasụsụ di ka omumu odidi ụda n'asụsụ nke di iche n'omumu usoro okwu na mmebe okwu. Crystal (2005) na-ekwu na ọdidi ụdaasụsụ bụ omumu ichoputa ụda ndi e nwere n'asụsụ. Nathan (2008) na-ekwu na ọdidi ụdaasụsụ bụ iwu na-achi mkpuruudaasụsụ nke bụ udi ụda asụsụ nwere ike inwe ndi ụda ha na-anaghi aputacha na mkpatara ya. Osuagwu, Nwaozuzu, Dike, Nwaogu na Okoro (1997) na-akọwa na ọdidi ụdaasụsụ a na-akpakọ ụda onu di ka otu ha siri yie onwe ha. A hoputara mkpoputa ụda ndi e ji arukari oru ebe ndi a na-anaghi e ji arukari oru ma o bụ na-adichaghi mkpa ka e leghara anya. Roach (2000) na-kowa ọdidi ụdaasụsụ di ka ngalaba na-amụ maka mkpoputa ụda di n'asụsụ na oru ha na-asụsụ o bula ha batara. Ihe gbasara ọdidi ụdaasụsụ na-agbakwasị ụkwụ na mkpuruudaasụsụ. Ume, Ugoji, na Dike (2006) na-ekwu na-ọdidi ụdaasụsụ bụ omumu njirimara usoro ụdaasụsụ. o bụ omumu saynsi ụdaasụsụ nke na-ebute nghota di iche na mkpuruokwu na ibe ya. Ụdi ụdaasụsụ a nke na-ebute nghota diiche na mkpuruokwu abuo yiri onwe ha ma e wezuga otu mkpuruuda ka a na-akpo fonim. Site n'otutu ihe ndi okammuta kwurula gbasara ọdidi ụdaasụsụ, a choputara na o bụ n'odidi ụdaasụsụ ka mkpuruudaasụsụ siri putu.

Odden (2013), Crystal (2003), Nathan (2008), Osuagwu, nwaozuzu, Dike, Nwaogu na Okoro (1997), Ume, Ugoji na Dike (2006), Crystal (2005) na Roach (2000) na-akowa ọdidi ụdaasusu di ka omumu sayensi ụdaasusu nke na-ebute nghota di iche na mkpuruokwu na ibe ya. O bu ngalaba na-amu maka mkpoputa ụda di nasusu na oru ha nasusu o bula ha batara.

N'ezi e, omumu ọdidi uto asusu di iche n'omumu usoro okwu na mmebe okwu n'ih na o bu odidi uto asusu na-eweputa ụda ndi e nwere na mkpuruokwu.

2.2.2 Mkpuru ụda asusu (Fonim)

Murray (1995) na-akowa mkpuruudaasusu di ka irighiri ụda ndi ahụ kachasi nta nke na-ebute ndiiche na nghota. Asusu di iche iche nwere mkpuruudaasusu di iche iche. A naghị ekwu okwu mana anyi ma na o di n'ih etu mkpuruuda na-esi aru oru mgbe e ji ya kwuo okwu. Whitla (2010) na-ekwu na mkpuruudaasusu bu iziputa ụda ndi ahụ di iche nasusu. Ụda ndi ahụ na-ekewapu asusu na-ibe ya. Mkpuruudaasusu bu ndiiche di n'uda nke nwere ike ibute mgba nwe na nghota. Dixon (2009) mkpuruudaasusu bu ụda puru iche a na-enwta nasusu abuo. N'ikwu eziokwu, atutu ọdidi ụdaasusu niile na-kwu na asusu a suru nwere ike igbasaisi ma nwee ụda nke bu mkpuruudaasusu. Trask (2004) na-ekwu na mkpuruudaasusu bu ụda ndi ahụ di karichara nta, nke nwere ike iweta mgbanwe na nghota. Booij (2012) na-ekwu na mkpuruudaasusu bu umu irighiri mkpuruokwu (mkpuruedemede) e nwere na mkpuruokwu. O bu umu irighiri mkpuruedemede ndi a na-ewekota nghota ha na ụda ha onu iji were mebe mkpuruokwu. Ume, Ugoji na Dike (2006:11) na-akowa mkpuruudaasusu di ka ụdaasusu kachasi nta nke na-ebute ndiiche na nghota okwu. E nwere uto ihe abuo kachasi mkpa e ji amata mkpuruudaasusu nasusu, ha bu mbata na myiri na mkpuruokwu. Umeodinka, Ugochukwu, Ogwudile na Ilechukwu (2019:32) na-akowa mkpuruudaasusu di ka ụda di karichara nta ma o bu pekarichara mpe n'ikwu okwu. O bu ebe mmalite nke abuo n'amumamu ụda asusu nke asusu o bula, nke a na-edekota ya na mkpuruudaasusu ndi ozu onu iji meputa mkpuruasusu ma o bu mkpuruokwu. Ihe ozu anyi ga eleba anya bu mmebe okwu.

Murray (1995), Whitla (2010), Dixon (2009), Trask (2004), Booij (2012), Ume, Ugoji na Dike (2006) na Umeodinka, Ugochukwu, Ogwudile na Ilechukwu (2019). Na-akowa mkpuruudaasusu di ka ụda kachasi nta nke na-ebute ndi iche na nghota okwu. Ụda ndi a ana-ekwu maka ya di iche na mkpuruedemede. Mkpuruudaasusu na-anu n'okwu o na-akowa ebe mkpuruedemede na-anoro onwe ya. O buru na mkpuruudaasusu anoro onwe ya o bughị si mkpuruudaasusu.

2.2.3 Mmebe okwu (Mofoloji)

Booij (2012) na-ahụta mmebe okwu dị ka alaka Lingwistiiks burukwa ihe dị oke mkpa e ji ahazi asụsụ na-amụ maka okwu, mana ebe ọ gbagidere ukwu bu na mkpuruasusu nke bu irighiri okwu ana-enweta n'asusu. Ndimele (2003) na-ekwu na mmebe okwu na-amụ maka ihe miri emi n'okwu. Anagbogu, Mbah na Eme (2010) na-ahụta mmebe okwu dị ka usoro asusu nke na-amụ maka mkpuruasusu a haziri nke oma na mkpuruokwu. Umeodinka, Ugochukwu, Ogwudile na Ilechukwu (2019:30)

“Okwu bu ụda a haziri ahazi nwere mputara. O bu ụda si n'onu mmadu puta nke onye kwuru ya choro ka onye o na-agwa ghotu mputara di na ya. “Mmebe” bu iji echiche cheputa ihe adibughi na mbu, o wee malite idi. Ya bu, site n'echiche ncheputa onye ahụ ka e ji nwee ihe e nwebughi na mbu, o wee malite inwe ihe ahụ. Site na nkowa a, mmebe okwu bu etu e si eji uche, cheputa okwu ohuu, gbasoo usoro asusu ahụ iji hu na okwu ahụ malitere diwa, buru ihe e ji asu asusu ahụ. Mmebe okwu Igbo bu isite n'echiche mmadu cheputa okwu adibughi na mbu, gbasoo usoro e ji emeputa okwu ohuru n'asusu Igbo. Iji hu na okwu ahuru ahụ bidoro diwa, buru okwu ziri ezi e ji asu asusu igbo. Mmebe okwu bu igbaso usoro iwu asusu Igbo wee nweta okwu ozu; ya bu okwu adibughi na mbu”.

Ume, Ugoji na Dike (2006) na-akowa mmebe okwu di ka omumu gbasara mofim na etu ha si ejiko onu emebe mkpuruokwu. site na nchocha emere gbasara mmebe okwu, a choputara na o bu na mmebe okwu ka mkpuruasusu siri puta. Demson (2008) na-ahuta mmebe okwu di ka omumu gbasara mkpuruokwu. Mkpuruasusu bu irighiri okwu e nwere nke na-enwe nghota ma a gaghị ekerinwu ya karia etu ahụ o di. Mmebe okwu na-amụ ihe miri emi di n'okwu na ka e si emeputa ya nke a bu ebe Lingwistiiks gbadere ukwu eme nchocha ya gbasara asusu o bua.

Booij (2012), Ndimele (2003), Anagbogu, Mbah na Eme (2010), Umeodinka, Ugochukwu, Ogwudile na Ilechukwu (2019:30), Demson (2008) na Ume, Ugoji na Dike (2006) na-ahuta mmebe okwu di ka apaka Lingwistiiks na-amụ maka okwu mana ebe ọ gbagidere ukwu bu na mkpuruasusu. O na-eweputakwa uda ndi ahụ zoro ezo n'okwu. Mmebe okwu na-amụ gbasara etu mkpuruasusu si ejiko onu emebe mkpuruokwu. Nke a bu igbaso usoro iwu asusu igbo wee nweta okwu ozu.

2.2.4 Mkpuru asusu (Mofim)

Kingstan (2007) na-ekwu na mkpuruasusu bu uda ndi ahụ kachasi nta ana-enweta n'asusu. A naghị ahuta mkpuruasusu di ka mkpuruokwu. Ihe di iche iche di na ha bu na mkpuruasusu mgbe ufodu anaghị anoro onwe ya mana

mkpuruokwu na-anoro onwe ya ebe o bua a hutara ya. Mgbe mkpuruudaasusu kwuru onwe ya a na ahuta ya ka mkpuruasusu nnononwe maka na nghota ya zuru oke. Dika oge, ndu wdg. Mgbe o dabere na mkpuruudaasusu ozo a na-akpo ya mkpuruasusu ndabe. Omuma atu: “erila” nke a nwere nkeji okwu ato e + ri + la ya bu na “e” na “la” na-emejuputa “ri” iji nye ya nghota. Ndimele (2003) mkpuruasusu bu ihe di mkpa e ji akowa mmebe okwu. Mkpuruasusu bu uzọ di nta e si enweta uda ma were ya na-emebe okwu. Osuagwu, Nwaozuzu, Dike, Nwaogu na Okoro (1997) na-akowa mkpuruasusu di ka irighiri okwu a na-enweta nasusu nke nwere nghota. Ume, Ugoji na Dike (2006) na-ekwu na mkpuruasusu bu irighiri okwu kachasi nta ma nwee nghota nasusu o bua. O bu nke a kpatara saynesi asusu jiri na-elekwasi anya n’odidi utoasusu. Demson (2008) na-akowa mkpuruasusu di ka irighiri mkpuruasusu kachasi nta maa nwekwa nghota. O bu n’ihi nke a mere e ji elekwasi anya na ya mgbe o bua a na-ekwu maka odidi utoasusu. O buru na e kewakwuo mofim karja ka o di na mbu o gaghi enwekwa nghota ozo. Umeodinka, Ugochukwu, Ogwudile na Ilechukwu (2019) na-ekwu na mkpuruasusu bu uda ndi ahụ a haziri ahazi, okwu ndi di karichara ntakiri ma nwee mputara nasusu.

Kingstan (2007), Ndimele (2003), Osuagwu, Nwaozuzu, Dike, Nwaogu na Okoro (1997), Ume, Ugoji na Dike (2006), Demson (2008) na Umeodinka, Ugochukwu, Ogwudile na Ilechukwu (2019) Mkpuruasusu bu umu irighiri mkpuruokwu a na-enweta n’okwu nke nwere nghota. O buru na e kewakwuo mkpuruasusu karia ka o di na mbu o gaghi enwekwa nghota. Nke a wee buru na mkpuruasusu bara nukwu uru nasusu n’ihi na o na-eziputa okwu kwuru onwe ya na nke dabere n’okwu ibe ya.

2.3 Myiri di na Mkpuruudaasusu na Mkpuruasusu

Collins (2008) deputara myiri di na mkpuruudaasusu na mkpuruasusu.

(1) O bu mkpuruedemede ka e ji emebe mkpuruudaasusu na mkpuruasusu.

Omuma atu: (1)

Mkpuruudaasusu	Mkpuruasusu	
i. ude /d/ (pomade)	i. e – ri – la = erila	(don’t eat)
ute /t/ (mat)	ii.n – ri = nri	(food)
ii. ebe /b/ (place)	iii.ga – ghi = gaghi	(did not go)
ele /l/ (antelope)	iv. bu – da = buda	(carry down)
iii. afu /o/ (half kobo)	v. ba – a = baa	(go inside)
afu /o/ (year)		
iv. anya /a/ (eye)		
onye /o/ (trap)		
v. akpa /β/ (bag)		
akwa /kw/ (cry)		

N’omuma atụ ndị a e weputara, o doro anya ihe niile e dere na mkpuruudaasusu na mkpuruasusu bu mkpuruedemede ka e ji na-edede ya.

2) Mkpuruudaasusu na mkpuruasusu na-enye nghota na mkpuruokwu o bula ha batara.

Omuma atụ: (2)

Mkpuruudaasusu	Mkpuruasusu
i. eze /z/ (teeth)	i. ti – nye = tinye (put)
ese /s/ inquiry	ii. kwu – o = kwuo (talk)
ii. udu /u/ (talking pot)	iii. ba – a = baa (go inside)
ude /ε/ (pomade)	
iii. ohi /fi/ (thief)	
opi /p/ (horn)	

N’ebe a , mkpuruudaasusu ndi tinyere nghota di iche n’okwu ha batara gunyere: /z/ di na “eze” na /s/ di na “ese”, /u/ di na “udu” na /ε/ di na “ude” na /fi/ di na “ohi” na /p/ di na “opi”. Ya mere e jiri si na mkpuruudaasusu na-enye nghota n’okwu o batara na ya. O buru na e wepu mkpuruudaasusu ndi a, echiche ha agaghizi ezu oke n’ahiriokwu o bula ha batara. Mkpuruasusu anyi ghoputara bu: “tinye, kwuo na baa”. N’ebe a, o buru na e wepu “ti” di na “tinye”, ihe anyi ga-enweta bu “nye” o bu mgbe mkpuruasusu “ti” batara na ya ka o ga-enwe echiche zuru oke. etu a ka o dikwa na mkpuruokwu ndi ozo.

2.4 Ndiiche di na mkpuruudaasusu na mkpuruasusu

Penning (1996) weputara ndiiche ndi e nwere na mkpuruudaasusu na mkpuruasusu.

(1) Mkpuruasusu (Mofim) bu umu irighiri mkpuruokwu nwere ike ikwuru onwe ha ma o buru na e kewaputa ya n’okwu ma o bu na mkpuruokwu o di na ya. O nwekwara otu mkpuruokwu ga-esi di o gaghikwa ekwe nkeri. Onodu di otu a na-eme mkpuruokwu ahụ o buru mkpuruasusu n’ihi na e keribe ya (udiri mkpuruokwu ahụ) o dighi ihe o bula a ga-esi na ya kewaputakwa ozo. Mkpuruasusu (Mofim) na-enwe nghota ma nwekwuazi uda ma o buru na o kwuru onwe ya ma o bu e kewaputa ya n’okwu. Mana mkpuruudaasusu (Fonim) agaghị enwe ike kwuru onwe ya. E kewaputa ya n’okwu, o naghị enwe nghota. O bu n’ime okwu ma o bu mkpuruokwu o di n’ime ya ka nghota ya na-adi. Nghota mkpuruudaasusu na-ada mmiri ma a choo ikewaputacha ya iche. Mana, o dighi otu ahụ na mkpuruasusu n’ihi na nghota mkpuruasusu anaghị emi ala ma e kewaputa ya.

Omuma atụ: (3)

Mkpuruudaasusu	Mkpuruasusu
i. uwe /w/ (shirt)	i. de – e = dee
(write)	

	ule /l/ (exam)	ii.	ri – e = rie
	(eat)		
ii.	ezu /z/ (to thief)	iii.	ga – a = gaa
	(go)		
	efu /f/ (zero)		
iii.	egbe /b/ (gun)		
	ede /d/ writing		

2) Mkpuruedemede o bula nwere ike i bu mkpuruudaasusu (fonim) mana o bughị mkpuruedemede o bula nwere ike i bu mkpuruasusu (mofim). omuma atu: (4)

	Mkpuruudaasusu	Mkpurasusu
i.	agwa /gw/ beans	i. ri – go = rigo (go up)
	akwa /kw/ cloth	ii. gbu – o = gbuo (kill)
ii.	anu /n/ (meat)	iii. ri – da = rida (go down)
	anu /n/ (bee)	iv. bia – ghi = biaghi (did not come)
iii.	ube /b/ (pear)	
	uze /z/ (bush meat)	
iv.	onu /o/ (joy)	
	anu /a/ (bee)	

2.5 Atutu Nchocha

Atutu anyi jiri mee nchocha a bu atutu nkowa utosasusu (descriptive grammar). Nke a nyere anyi aka ihazi ihe niile anyi choputara

Opara (2000) na nkowa ya kwuru na nkowa utosasusu (descriptive grammar) bu isa anya mmiri were hazie ma kowa etu e siri were asusu eme ihe n'ogbako o bula. Ihe nnyocha niile na ngalaba lingwistiks bu nkowa. Di ka ihe omumu ngalaba sayensi, o na- agbasị ike ka o kowaa ihe ndi mere eme, ma wezuga kwa ngbagwoju anya nke ihe echere na o bu etu a ga esi mee ya.

Nkowa utosasusu bu ile anya n'etu ndi na-asu asusu si asu ya, e ji ya eme ihe, ma gbambo iweputa usoro iwu ngalaba asusu ahụ. Atutu nkowa utosasusu bu ngosi etu asusu siri di o bughị etu ufodu chere ma o bu choro ka o di.

2.6 Ntuleghari Nchocha E merela

N'ebe a ka anyi ga-atuleghari nchocha ndi e merela n'isiokwu a. Nchocha ndi a Nwabuko (2015) na Nwaigbo na Okebara (2014) mere na isiokwu a anyi na-eme nchocha na ya abughị otu ebumnuche, atutu nchocha na nchoputa nchocha ha abughị otu.

2.6.1 Nwabuko (2015) Na nchocha o mere n'olu Uzuakoli na nke Igbo Izugbe, O choputara uda ndi ufodu e nwere n'Uzuakoli na-adghị na Igbo

Izugbe. Ọ chọputakwara na mkpuruudasusu mgbochieme ndi Uzuakoli di iri ato, nke a bu na o nwere mkpuruudaasusu ndi di n'Uzuakoli na-adighi n'Igbo Izugbe. Ha bu: d na h. Ndiiche mkpuruudaasusu na-ebute na mkpuruokwu nke Uzuakoli na Igbo Izugbe.

Igbo Izugbe	Uzuakoli	Bekee
akpu	jiakpu	cassava
nri	horiri	food
afọ	ahwo	stomach
ofe	oho	soup
afere	agbugba	plate

2.6.2 Okebaram, Oguchukwu na Nwaigbo (2014). Na nchocha ha mere, gosiputara ndiche di n'olundi Obazu Mbieri na Igbo Izugbe, ebe o metutara mkpuruudaasusu. Ufodu n'ime mkpuruokwu ha jiri mee nchocha n'olundi a gunyere:

Igbo Izugbe	Obazu Mbieri	Bekee
ite	ide	pot
ato	ado	three
oto	odo	naked
ekete	ekede	basket.

3.0 Ntucha nchoputa nchocha

Ebe a ka anyi deputara ihe niile a choputara gbasara isiokwu a bu “mkpuruudaasusu na mkpuruasusu: myiri ha na mkpa ha di n'asusu Igbo”.

3.1 Ntucha ihe bu Mkpuruudaasusu

Mkpuruudaasusu bu mkpuruedemede na-eweta ndiche n'otu okwu na ibe ya. Ihe e jiri mara ya bu iweta ndiche n'otu okwu na ibe ya.

Mkpuruudaasusu bu uda ndi ahụ nwere ike ibute ndiche n'okwu ole na ole bu ndi kaara iyi onwe ha ma n'udi ma na nghota ma ewepu naani otu mkpuruudaasusu. N'uzo ozo, mkpuruudaasusu bu uda ndi ahụ na-ebute mgbanwe na nghota n'otu mkpuruokwu na ibe ya. A bia n'okwu abuo ndi a /aka/ na /ara/ o bu /k/ na /r/ bu mkpuruudaasusu abuo mere ka mgbanwe di na nghota ndi a.

Omuma atu: (5)

Mkpuruudaasusu

- i. iko /o/ (cup)
- ike /ε/ (strenght)
- ii. akụ /k/ (wealth)
- atụ /t/ (chewing stick)

iii.	ncha /a/	(soap)
	nche /ε/	(security)
iv.	ahụ /fi/	(body)
	azụ /z/	(fish)
v.	ịsụ /s/	(to clear)
	ịzụ /z/	(to buy)
vi.	atọ /a/	(three)
	ọtọ /ɔ/	(naked)

3.2 Ntucha ihe bụ Mkpuruasusu

Mkpuruasusu bụ mpekele okwu na-etinye nghota na mkpuruokwu o bula o di na ya. E wepu ya, nghota di n'okwu ahụ ga-agbanwe. O bụ mkpuruadaasusu na-emebe mkpuruasusu. Mkpuruasusu bụ umu irighiri mkpuruokwu a na-enweta n'okwu nke o ga-abu o buru na o kwuru onwe ya, o nwee uda ma nwekwuazi nghota. Mana, ghotakwa na o nwere uda na nghota agaghị eme ya ka o buru mkpuruokwu. O bụ mkpuruasusu na-emebe mkpuruokwu. N'ihhi nke a, mkpuruokwu o bula nwere mkpuruasusu mebere ya. Otu mkpuruasusu ma o bu karja nwere ike imebe mkpuruokwu. Mgbe otu mkpuruasusu na-ebe okwu bu mgbe a na-enweghizi ike ikeri ya di ka mkpuruasusu siri di.

Omuma atụ: (6)

	Mkpuruasusu	
i.	oge	(time)
ii.	che – ta = cheta	(remember)
iii.	kwu – pu - at = kwuputa	(say it out)
iv.	mu - o = muo	(learn)
v.	ri – e – nu = rienu	(eat now)
vi.	ga – ra = gara	(went to)

3.3 Iziputa myiri di na Mkpuruadaasusu na Mkpuruasusu

(1) O bu mkpuruadedeme ka e ji emebe mkpuruadaasusu na mkpuruasusu.

Omuma atụ: (7)

	Mkpuruadaasusu	Mkpuruasusu
i.	Ude /d/ (pomade)	i. e – ri – la = erila (don't eat)
	Ute /t/ (mat)	ii. n – ri = nri (food)
ii.	Ebe /b/ (place)	iii. ga – ghi = gaghi (did not go)
	Ele /l/ (antelope)	iv. bu – da = buda (carry down)
iii.	Afu /v/ (half kobo)	v. ba – a = baa (go inside)
	Afo /ɔ/ (year)	
iv.	Anyia /a/ (eye)	
	Onya /ɔ/ (trap)	
v.	Akpa /β/ (bag)	
	Akwa /kw/ (cry)	

N'omuma atụ ndị a e weputara, o doro anya ihe niile e dere na mkpuruudaasusu na mkpuruasusu bu mkpuredemede ka e ji na-edede ya.

(2) Mkpuruudaasusu na mkpuruasusu na-enye nghota na mkpuruokwu o bula ha batara.

Omuma atụ: (8)

Mkpuruudaasusu	Mkpuruasusu
i. Eze /z/ (teeth)	i. ti – nye = tinye (put)
Ese /s/ inquiry	ii. kwu – o = kwuo (talk)
ii. Udu /u/ (talking pot)	iii. ba – a = baa (go inside)
Ude /ε/ (pomade)	
iii. Ohi /h/ (thief)	
Opi /p/ (horn)	

N'ebe a, mkpuruudaasusu ndi tinyere nghota di iche n'okwu ha batara gunyere: /z/ di na "eze" na /s/ di na "ese", /u/ di na "udu" na /ε/ di na "ude" na /h/ di na "ohi" na /p/ di na "opi". Ya mere e jiri si na mkpuruudaasusu na-enye nghota n'okwu o batara na ya. O buru na e wepu mkpuruudaasusu ndi a, echiche ha agaghizi ezu oke n'ahiriokwu o bula ha batara. Mkpuruasusu anyi ghoputara bu: "tinye, kwuo na baa". N'ebe a, o buru na e wepu "ti" di na "tinye", ihe anyi ga-enweta bu "nye" o bu mgbe mkpuruasusu "ti" batara na ya ka o ga-enwe echiche zuru oke. etu a ka o dikwa na mkpuruokwu ndi ozo.

3.4 Mkpa ma o bu uru Mkpuruudaasusu na Mkpuruasusu bara n'asusu Igbo.

(1) O na-eme ka okwu nwee nghota ozo di iche n'asusu Igbo. Igbo nwere mkpuredemede iri ato na isii, ha niile nwere oru ha na-aru n'emebe okwu. O buru n'uda ozo abata n'okwu, o ga-eme ka mkpuruokwu ahụ gbanwee uda ma nwee uda ozo. Uda a nwere ike i bu nke nwere nghota ma o bu nke enweghi nghota, mana okwu ahụ ga agbanwe mgbe uda ozo batara ya.

Omuma atụ: (9)

Mkpuruudaasusu	mkpuruasusu
i. anya /a/ (eye)	i. n – ri = nri (food)
onyia /ɔ/ (trap)	ii. ulo - a = ulo a (this house)
ii. uwe /w/ (shirt)	iii. kwu – o = kwuo (talk)
ule /l/ (exam)	
iii. iko /o/ (cup)	
ike /ε/ (strenght)	

(2) Mkpuruudaasusu na Mkpuruasusu na-enye aka imebe mkpuruokwu n'asusu Igbo. O buru na mkpuruudaasusu ezughi ezu n'okwu, okwu ahụ agaghị enwe echiche. O bu mgbe mkpuruudaasusu zuru oke n'okwu e nwere n'asusu Igbo mgbe ahụ ka echiche ya ga-aputa ihe.

(3) Mkpuruudaasusu na Mkpuruasusu na-enye aka ikpopta mkpuruokwu n'asusu Igbo. O bu mkpuruudaasusu na-enye aka ikpopta uda ndi e nwere na mkpuruokwu. N'ihi na o bu mkpuruudaasusu na-emebe mkpuruasusu, ma were mkpuruasusu na-emebe mkpuruokwu n'asusu Igbo. Ya mere mkpuruudaasusu ga-ezuriri ezu n'okwu iji nye ya echiche.

(4) mkpuruudaasusu na-enye aka i kowa mkpuruokwu abuo yiri onwe ha site na i tinye ha akara uda olu. Nke a bu iji gosiputa na- akara uda olu bara nnukwu uru n'asusu Igbo.

Omuma atụ: (10)

Mkpuruudaasusu

i.	ázù	(fish)
	àzú	(back)
ii.	úkwú	(huge)
	úkwù	(waist)
iii.	ísí	(head)
	ìsì	(blindness)
	ísi	(to cook)
iv	íre	(to sell)
	íré	(tongue)
v.	íbu	(to grow fat)
	íbu	(to carry)

4.0 Nchikota Nchoputa Nchocha na Mmechi

Ndi nchocha chikotara ihe niile ha choputara etu o ga-edo anya ma mechie ya.

4.1 Nchikota

Na nchocha a bu "Mkpuruudaasusu na Mkpuruasusu: Myiri ha na mkpa o di n'asusu Igbo". Ndi nchocha haziri nchocha ya nke oma n'udi ga-eme ka oguu guru gawa n'enweghi ihe mgbochi o bula. Ha mere ka isiokwu ha puta ihe nke oma site n'ikowasi ihe bu Mkpuruudaasusu na Mkpuruasusu, Iziputa myiri di na mkpuruudaasusu na mkpuruasusu nakwa mkpa ma o bu uru ha bara n'asusu Igbo. O nwekwara ebe ndi nchocha webatara asusu bekee na nchocha ha, nke a bu iji gosiputa n'otutu ndi mere nchocha ma o bu dere akwukwo maka isiokwu a mere ya n'asusu bekee. N'ikpeazu ndi nchocha gbasoro usoro niile eji eme nchocha were mee nchocha ha.

4.2 Mmechi

Na mmechi, ndi nchocha choputara na e nwere usoro e hiwere e ji eme nchocha nke onye o bula na-eme nchocha aghaghi igbaso. Usoro ndi a e meputara gunyere: umi edemede, okwu mmalite, ntuleghari agumagu, ntucha nchoputa

nchọcha na nchikọta na mmechi. Ndị nchọcha gbasoro usoro ndị a e weputara were mee nchọcha ha.

Nchọcha a ga-enyere ndị ọzọ ga-achọ ime nchọcha na mkpuruudaasusu na mkpuruasusu n'asusu ọzọ aka iji mee ihe nlere anya mgbe ha na-eme nchọcha nke ha. Ihe ndị nchọcha chọputara site na nchọcha ha bụ isi sekpu ntị na mkpuruudaasusu na mkpuruasusu.

N'ikpeazu, site na nchọcha a nwa akwukwo ọ bula na-amaghị ihe bụ mkpuruudaasusu na mkpuruasuu, myiri di na ha na uru ha bara n'asusu Igbo ga-amuta ya site na nchọcha a. Nke a bụ eziokwu n'ihi na ọ bughị ihe niile ka a na-esi n'aka ndị nkuzi amuta.

Edensibia

- Anagbogu, P. M, Mbah, B. M and Eme, C. A (2010). *Introduction to Linguistics*.Awka:Amaka Dreams Ltd.
- Bloomfield, L. (1914). *An Introduction to the Study of Language*. New York: Henry Holt andcompany.
- Booij, G. E. (2012). *An Introduction to Linguistics Morphology*. Ibadan: Oxford Universitypress.
- Crystal, D. (2005). *How Language Works*. Overlook press.
- Crystal, D. (2003). *The Cambridge Encyclopedia of the English language, 2nd edition*.Cambridge universty.
- Collins, B. I. M (2008). *Practical Phonetics And Phonology A Resource Book For Students*. Oxon: Routledge.
- Demson, C. F. (2008). *Igbo Ogbara Ohuụ Maka Nkuzi na Omumu Asusu na Utasusu Igbo*.Aba: dems books publishers Aba, NIG.
- Dixon, R. M. W (2009). *Basic Linguistic theory volum 1. Methodology*. Ibadan: OxfordUniversity.
- Kingstan, J. (2007). *The phonetics phonology interface: The cambridge hand book of phonology*.Ed. By paulde lacy. Cambridge: University press.
- Lyons, J. (1981). *Language and Linguistics*. Cambridge University.
- Mbah, B. M. and Mbah, E. E. (2010). *Topics in phonetics and phonology*. A P Express publisherObollo Road Nsukka, Nig.
- Murray, T. E. (1995). *The structure of English: phonetics, phonology and morphology*. Allynand Bacon limited.
- Nathan, G. S. (2008). *Phonology: A cognitive grammar introduction*. John Benjamins.
- Ndimele, O. (2003). *Morphology and syntax*.Port Harcourt:M and J Grand Orbitcommunication Ltd

- Nwabuko, N. E. (2015). *Mkpuruudaasusu olu Uzuakoli*. Ngalaba omumu asusu Naijiria naLingwistiks. Owere:Alvan Ikoku:.
- Odden, D. (2013). *Introducing Phonology 2nd ed*. Cambridge University.
- Opara, S. C (2016). *Applied English Linguistics*. Owerri: Gabtony and Associates Ltd.
- Okebaram, G.C, Oguchukwu, N. C. na Nwaigbo, O. I. (2014). *Ntulerikota mkpuruudaasusuolundi Obazu Mbieri na Ehime Mbano*. Owere: Ngalaba na-amu asusu Naijiria nke A.I.F.C.E.
- Osuagwu, B. I. N, Nwaozuzu, G. I, Dike, G. A, Nwaogu, V. N and Okoro, L. O (1997). *Fundamentals Linguistics*. Colon concept Ltd, Owerri Nig.
- Penning, T. M. C (1996). *Phonology in English Language Teaching Londres*. Addison Wesleylongman limited.
- Roach, P. (2000). *English phonetics and phonology: a practical course*. Cambridge: CambridgeUniversity press.
- Trask, R. L (2004). *A dictionary of phonetics and phonology*. Routledge.
- Ume, I. A. O, Ugoji, J. U and Dike, G. A (2006). *Umị nkowa Utoasusu Igbo*. Owerri: Ark publishers.
- Umeodinka, A. U, Ugochukwu, C. N, Ogwudile, C. E. C na Ilechukwu, D. I (2019). *KpokoṣiUtoasusu Igbo na Ntughari*. Owerri: Divine press.
- Whitla, W. (2010). *The English Hand book*. Wiley-Blackwell.